УДК 327(477): 327.5(5-15)

Чернишов І. В.

ПОЗИЦІЯ УКРАЇНИ У БЛИЗЬКОСХІДНОМУ ВРЕГУЛЮВАННІ 2000-2007 рр.

Стаття присвячена аналізу основних принципів та особливостей реалізації зовнішньої політики України щодо арабо-ізраїльского конфлікту на початку XXI століття; висвітлюються посередницькі можливості української дипломатії на сучасному етапі близькосхідного мирного процесу.

Ключові слова: *Україна, Близький Схід, арабо-ізраїльський конфлікт, мирний процес, посередництво.*

Статья посвящена анализу основных принципов и особенностей реализации внешней политики Украины относительно арабо-израильского конфликта в начале XXI ст., освещаются посреднические возможности украинской дипломатии на современном этапе ближневосточного мирного процесса.

Ключевые слова: *Украина, Ближний Восток, арабо-израильский конфликт, мирный процесс, посредничество.*

The article is devoted to the analysis of main principles and features of realization of foreign policy of Ukraine concerning the Arab-Israeli conflict in the beginning of XXI item, intermediary opportunities of the Ukrainian diplomacy at the present stage of Near-Eastern peace process are shined (covered).

Key words: *Ukraine, the Near East, the Arab-Israeli conflict, peace process, intermediary.*

Близькосхідна проблема є однією з найбільш конфліктогенних у сучасній системі регіональних взаємовідносин, її вирішення, еволюція та можливі моделі врегулювання залежать від позицій центросилових держав регіону, таких як США, РФ, а також від активної участі у Близькосхідному врегулюванні міжнародних організацій. Від самого початку заснування держави Ізраїль не припиняються військові конфлікти між ізраїльтянами і палестинцями. Протягом всіх цих років було розроблено велику кількість планів щодо майбутнього близькосхідного врегулювання. До початку 90-х років XX ст. основними акторами, долученими до цього конфлікту, були США і СРСР. Саме ці дві країни пропонували різноманітні проекти врегулювання.

СРСР вимагав вирішення зазначеної проблеми на основі відновлення невід'ємних національних прагнень палестинського народу, включно з правом на створення власної незалежної держави. Радянський Союз виступав також за участь Організації визволення Палестини як єдиного законного представника палестинського народу в близькосхідному врегулюванні. Україна як держава засновник ООН завжди виступала за мирне розв'язання цієї проблеми [1].

Політиці України на близькосхідному напрямі в цілому, а також двостороннім відносинам нашої держави з країнами регіону присвячено праці провідних українських дослідників: Ю. Кочубея, Ю. Скорохода, Б. Парахомського, А. Воловича, О. Коппель, О. Пархомчук, А. Веселовського, І. Литвина, В. Шведа тощо. У той же час, слід зазначити, що цілісне вивчення зовнішньополітичної стратегії України щодо врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту ще не знайшло повного відображення в українській політичній науці.

Отже, основним завданням цієї аналітичної статті є аналіз посередницьких можливостей української дипломатії в сфері врегулювання близькосхідного конфлікту.

Україна з самого початку організації своєї дипломатичної роботи в період незалежності брала безпосередню участь у виробленні найважливіших документів ООН, в яких підкреслювалася необхідність досягнення справедливого і всеосяжного врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту. Виходячи з необхідності досягнення взаємного компромісу між ворогуючими сторонами, Україна відстоювала ідею проведення багатосторонніх чи двосторонніх арабо-ізраїльських переговорів як основного засобу врегулювання конфлікту, зокрема, відповідними заявами свого МЗС підтримала досягнуту в Осло у 1993 р. угоду між Ізраїлем та Організацією визволення Палестини, наступні палестино-ізраїльські домовленості, а також підписання повно масштабного мирного договору між Ізраїлем і Йорданією [3].

Визначальною подією в розвитку відносин нашої держави з близькосхідними країнами став офіційний візит Президента України Л. Д. Кучми до Ізраїлю і на території, підконтрольні Палестинській Національній Адміністрації (ПНА) у вересні 1996 р. Під час візиту президент України зустрівся з президентом і прем'єр міністром Ізраїлю – Е. Вейцманом і Б. Не-

таньяху, а також головою ПНА Я. Арафатом, що стало важливим підтвердженням збалансованої та неупередженої позиції України у відносинах як з Ізраїлем, так і з арабськими державами [4].

На початку XXI століття наша держава значно активізувала близькосхідний вектор своєї зовнішньої політики, а цьому сприяла діяльність України в рамках ООН, перш за все як непостійного члена Ради Безпеки ООН.

У 2000 р. відбулася подія, яка мала суттєвий вплив на близькосхідну систему міжнародних відносин. 28 вересня лідер блоку «Лікуд» – головної політичної групи традиціоналістів, А. Шарон демонстративно відвідав у супроводі своїх прихильників Храмову гору в центрі Єрусалима, де знаходяться священні для іудеїв Стіна плачу, а також третя за значенням для мусульман мечеть Аль-Акса. Ця акція була сприйнята ісламістами як публічна образа ісламу, що стало приводом до початку другої інтифади.

На відміну від першої, вона швидко переросла у військову конфронтацію а згодом у масштабну диверсійно-терористичну війну. Не дивлячись на зусилля ізраїльської армії і поліції, повністю захистити мирне єврейське населення від ударів диверсантів-смертників не вдалося, хоча ефективність їх дій була невисока: 90 % диверсантів знищувалося або знешкоджувалося, але ті, хто проривався через кордон безпеки, як правило, завдавали ізраїльтянам великих втрат. Серйозним був і психологічний вплив цих акцій. «Інтифада Аль-Акса» поклала край політичній кар'єрі прем'єр міністра Ізраїлю Е. Барака, котрий пішов у відставку.

У лютому 2001 р. прем'єр-міністром Ізраїлю було обрано А. Шарона, який позиціонував себе за людину «залізної руки «, яка може придушити «інтифаду Аль-Акса». Ізраїльська армія різко активізувала свої дії, проводячи наступальні операції проти баз палестинських бойовиків і знищення їх військових і політичних керівників. Справа дійшла до штурму офіційної резиденції Я. Арафата в місті Рамалла. Не дивлячись на це, інтифада продовжувалась [5].

Саме тому одним з найбільш напружених став розгляд Радою Безпеки палестинського питання, яке не порушувалося з середини 1998 року. Починаючи з кінця вересня 2000 року, Рада Безпеки опинилася перед гострою потребою пошуку шляхів врегулювання безпрецедентної за своїми масштабами та рівнем насильства ескалації палестино-ізраїльского конфлікту, яка протягом наступного періоду призвела до загибелі понад тисячі та поранення десятків тисяч людей з обох сторін.

Першою реакцією Ради Безпеки на загострення ситуації стало схвалення у жовтні 2000 року резолюції 1322, в якій висловлюється жаль з приводу насилля на окупованих палестинських територіях та засуджується надмірне застосування сили Ізраїлем [6].

У березні 2001 року, під час головування України, Рада Безпеки була дуже близькою до погодження компромісного проекту резолюції з палестинського питання. Однак тривалий процес переговорів та консультацій продемонстрував відсутність реальних можливостей для погодження в рамках РБ консенсусного рішення.

Головними підсумками діяльності делегації України у Раді Безпеки в 2000-2001 рр., була успішна реалізація низки міжнародних ініціатив української дипломатії. Позиція України щодо близькосхідного врегулювання була наступною:

1. Україна засуджує надмірне і невибіркове застосування сили проти палестинського населення;

2. визнає законне право Ізраїлю жити в рамках безпечних і міжнародно визнаних кордонів;

3. повістю заперечує будь-які акти тероризму, ким би вони не здійснювалися для досягнення будь-яких політичних цілей;

4. Ізраїль повинен якомога швидше зняти запроваджену економічну блокаду проти палестинців;

5. Обидві сторони мають якомога швидше відновити свої переговори на основі резолюцій 242 (1967 р.) і 338 (1973 р.) Ради Безпеки, зокрема на основі принципу «земля в обмін на мир», а також принципів, визначених Мадридською конференцією («території в обмін на мир») та досягнутих в Осло угодах (створення місцевого самоуправління на території сектора Газа і Західного берега річки Йордан);

6. Досягнуті в Шарм-еш-Шейху домовленості мають бути виконані в повному обсязі;

7. Необхідно вжити заходів щодо налагодження плідної співпраці між сторонами в галузі безпеки. Україна підтверджує рішучість і надалі відстоювати принципи відновлення всеосяжного миру на Близькому Сході на основі здійснення законного права палестинського народу на самовизначення і створення власної держави [7].

Вагомою політичною подією під час роботи української делегації була поява під час розгляду проекту резолюції Ради Безпеки з палестинського питання «європейської п'ятірки Ради Безпеки» за участю України [8].

Незважаючи на продовження ескалації палестино-ізраїльського конфлікту, подальші спроби РБ втрутитися в ситуацію не принесли практичних результатів. Внесений у грудні 2000 р. проект резолюції РБ, який міг реально сприяти деескалації ситуації та поверненню сторін до діалогу, був заветований делегацією США, в першу чергу через відсутність у ньому вимоги до керівництва Палестинської автономії ліквідувати мережі терористичних організацій Ісламський джихад та Ісламський рух опору (ХАМАС).

Таким чином, відмінності в оцінці ситуації, причин конфлікту та відповідальності палестинської та ізраїльської сторін зумовили різке протистояння членів РБ з палестинського питання та фактично не дозволяли Раді Безпеки виконувати свої статутні повноваження з підтримання міжнародного миру й безпеки.

Саме в цей період було введено посаду спочатку Спеціального Посланника МЗС України, а згодом –

Повноважного представника України на Близькому і Середньому Сход, основним завданням якого стала, поряд із встановленням економічних і політичних контактів нашої держави з арабськими країнами, інтенсифікація посередницької діяльності України у врегулюванні конфлікту між Ізраїлем і його арабськими сусідами [9].

Наочною реалізацією намірів нашої країни відігравати більш активну роль у мирному процесі на Близькому Сході стали «Українські пропозиції у контексті міжнародних дипломатичних зусиль щодо мирного врегулювання близькосхідного конфлікту», які були оприлюднені президентом України Л. Д. Кучмою в місті Аммані (столиця Хашимітського Королівства Йорданія) під час його офіційного візиту до Йорданії, Сирії та Лівану в квітні 2002 р., який відбувся на тлі загострення арабо-ізраїльського протистояння.

Українські ініціативи передбачали безумовне і взаємне припинення вогню, насильницьких дій і терористичної діяльності, повне виведення ізраїльських військ з територій, підконтрольних ПНА, розміщення в районі конфлікту багатонаціональних сил, санкціонованих Радою Безпеки ООН, нормалізацію гуманітарної ситуації, паралельний початок мирних переговорів Ізраїлю з палестинцями, сирійцями і Ліваном, проведення міжнародної конференції з Близького Сходу. Слід зазначити, що ці українські пропозиції принципово відрізнялися від попередніх.

Вони продемонстрували готовність України взяти безпосередню участь у близькосхідному мирному процесі, а саме надати територію та забезпечити необхідні умови для проведення одного або декількох раундів мирних переговорів між протиборчими сторонами, а також можливість направлення українського військового контингенту для виконання миротворчої місії в складі багатонаціональних сил ООН на кордоні між Ізраїлем та територіями, контрольованими ПНА [10].

13-15 травня 2003 р. у Києві відбулася Міжнародна конференція ООН, у якій взяли участь представники урядів 46 зарубіжних країн, міжурядових організацій, ООН і численні міжнародні експерти. Конференція була першим міжнародним заходом в рамках палестинсько-ізраїльського мирного врегулювання з часу передачі 30 квітня 2003 р. Міжнародним квартетом у складі США, ООН, ЄС та Росії главам ізраїльського і палестинського урядів плану дій «Дорожня карта». На конференції Україна підтердила готовність запропонувати ворогуючим сторонам свою територію для проведення мирних переговорів. Цей крок підтвердив зацікавленість України у мирному врегулюванні арабо-ізраїльского конфлікту [11].

На сучасному етапі посередницька діяльність Україна є менш активною. Це зумовлено низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників: подальшою ескалацією палестинсько-ізраїльського конфлікту, ускладненням відносин між Ізраїлем і сусідніми арабськими країнами, загостренням ірансько-ізраїльського протистояння. Поява нових дестабілізуючих явищ в регіоні Близького і Середнього Сходу, які виникли в результаті активізації діяльності ісламських терористів і проведення військової операції проти Іраку міжнародною коаліцією на чолі з США. Всі ці чинники і проблеми в цьому регіоні перешкоджають Україні проводити активну посередницьку політику у питанні врегулювання близькосхідного конфлікту.

У подальші роки зовнішньополітична стратегія України була побудована на послідовному дотриманні збалансованої та неупередженої позиції. Україна намагалася розвивати стабільні та конструктивні відносини як з Ізраїлем, так і арабськими країнами регіону включно з Палестинською Національною Адміністрацією. Як і в попередні роки, Україна в питанні арабо-ізраїльського конфлікту виходить з необхідності досягнення взаємного компромісу між всіма сторонами і виконання відповідних резолюцій Ради Безпеки ООН. Разом з тим, наша країна засуджує будь-які прояви агресії, тероризму та екстремізму, які можуть зірвати або загальмувати близькосхідний мирний процес [12].

Україна підтримує конструктивні посередницькі зусилля та ініціативи з боку Єгипту, Йорданії, Саудівської Аравії та інших близькосхідних країн і регіональних організацій. Наша держава також сприяє реалізації зусиль Міжнародного квартету з відновлення миру на Близькому Сході і план мирного врегулювання «Дорожня карта», який наразі лишається єдиним загальновизнаним варіантом врегулювання арабо-ізраїльского конфлікту.

Останньою визначною подією у політичному діалозі з державами Близького Сходу стало проведення 13-15 листопада 2007 р. державного візиту Президента України В. Ющенка до Держави Ізраїль з відвіданням Палестинської Національної Автономії. Під час перебування в Ізраїлі В. Ющенко та Ш. Перес підписали Спільну декларацію про подальший розвиток партнерських відносин і дружбу. Глава української держави оприлюднив ініціативу започаткування «Діалогу правди заради майбутнього», основою якого має стати всебічний дискурс із питань українсько-єврейських відносин, налагодження контактів між політичними, академічними, творчими та громадськими колами обох країн, проведення конференцій, семінарів, спільних наукових досліджень

У ході відвідання Рамаллаху (столиця Палестинської автономії) Президент України провів зустріч з Президентом Палестинської Національної Автономії М. Аббасом. В. Ющенко повідомив про намір України відкрити в ПНА своє представництво, що сприятиме вирішенню актуальних питань розвитку подальшого співробітництва [13].

МЗС України вживало необхідних заходів у зв'язку з різким загостренням ситуації на палестинських територіях (сектор Газа) у березні 2007 р., спричиненим ескалацією збройного протистояння між прибічниками угруповань «Хезболла» (ліванська шиїська партія) і ФАТХ (Рух за національне визволення Палестини).

Створення спільного простору миру, безпеки і стабільності, зменшення напруженості та зниження ризику збройного конфлікту на Близькому і Середньому Сході і в подальшому буде залишатися одним з основних пріоритетів України в цьому регіоні, який традиційно є одним з найбільш нестабільних регіонів світу.

Масштабність і складність завдань, які стоять перед Україною на Близькому Сході, визначають необхідність вироблення цілісного підходу нашої країни до проблем близькосхідного мирного врегулювання, основними рисами якого мають бути: комплексний, стратегічний характер; максимальне звільнення від кон'юнктурних суджень; динамізм і прагматизм, які дозволили б гнучко реагувати на непередбачувані зміни в регіональному балансі сил; спрямованість на довгострокове посилення політичних і економічних позицій нашої держави у близькосхідному регіоні.

Отже, неврегульованість близькосхідного конфлікту створює суттєві перешкоди на шляху ефективного розвитку двосторонніх відносин нашої держави з країнами регіону. Політичний і економічний впливу України у близькосхідному мирному процесі потребує суттєвого посилення. Разом з тим, повноцінна реалізація стратегії України на Близькому Сході залежатиме від здатності реалізовувати зважений й неупереджений, і в той же час послідовно-активний підхід до проблеми близькосхідного мирного врегулювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Литвин І. Зважаючи на особливості регіонів / І. Литвин // Політика і час. – 1996. – № 11. – С. 18–21.
2. Там само. – С. 21.
3. Україна – близьких Схід. Візит делегації МЗС України на чолі з заступником міністра закордонних справ України К. Грищенком // Політика і час. – 1997. – № 1. – С. 90–98.
4. Там само. – С. 95.
5. Обзор деятельности Совета Безопасности за 2000 год. Ближний Восток [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/russian/documen/scation/2000middle-east.html.
6. Там само.
7. Головування України в Раді Безпеки ООН : збірник документів / [під. ред. А. М. Зленка]. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – С. 515–525.
8. Кучинський В. П. Як вияв великої довіри / В. П. Кубинський // Політика і час. – 2002. – № 2. – С. 3–12.
9. Київ не веде подвійної гри на Близькому Сході, запевняє Віктор Нагайчук // День. – 2001. – 18 грудня.
10. Про участь Міністра закордонних справ України А. Зленка в Офіційному візиті Президента України до Сирії, Лівану, Йорданії. Прес-реліз брифінгу з актуальних питань зовнішньої політики від 30 квітня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mfa.gov.ua/information/?press/ foreign/2002/04/30.html.
11. Швед В. І. Близькосхідні пріоритети зовнішньої політики України / В. І. Швед // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки / [за ред. А. С. Гальчинського]. – К. : НІСД, 2003. – С. 68–83.
12. Заява МЗС Україна щодо результатів засідання «квартету» з врегулювання близькосхідного конфлікту (9 травня 2005 р.., М. Москва) від 11 травня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mfa.gov.ua/information/?Press/foreign/2005/05/11.html.
13. Зовнішня політика України. Стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети : щорічник 2007 р. / [під. ред. Г. М. Перепелиці]. – К. : «Стилос», 2008. – С. 215.

Рецензенти: д.політ.н., професор О. В. Шевчук;
к.і.н., професор Є. Г. Сінкевич

© Чернишов І. В., 2011

Надійшла до редколегії 11.04.2011 р.